

מערכה פז. חלקי הקרבן שלא חל עליהם איסור פיגול (לה,א)

מדובר על הפרשה מן הבשר עצמו, ולא על המרק שבו הבשר התבשל. לעומת זאת הרמב"ם² כותב באופן סתמי "מרק", ונראה שכוונתו למים שהתבשלו עם הבשר³.

הפטור מכרת מעורר קושי, שכן אמנם החיוב בפיגול נותר וטמא נאמר על בשר בלבד (ראה להלן), אך הרי השיטה המקובלת בהלכה היא ש"טעם כעיקר – דאורייתא" (בפרט בקדשים, עיין פסחים מה,א), וזאת אף לעניין חיוב מלקות וכרת⁴, ואם כן מה שהתבשל עם הבשר – דינו כמותו! בשאלה זו התקשה התוס' רי"ד (ע"ז סז,א ד"ה אמר ר' אבהו, מובא ב'אור גדול' על המשניות כאן), ויש מהאחרונים שלמדו מכאן שאכן אין כרת בתערובת⁵.

לגבי הפיגול והנותר היה מקום לתרץ, שהפטור נאמר במקרה שרק לאחר הבישול נעשה הקרבן נותר ופיגול (לו יצויר שיספיקו לבשלו לפני זריקת הדם), ובכהאי גוונא אין טעם איסור במרק, כי אין בו ממשות בשר שהאיסור יחול עליה מלכתחילה (עיין כיוצא בזה בנדרים פ"ו מ"א), אבל לגבי הפטור על טומאת הגוף אין מקום לתרץ כך.

הרוטב - שיטת רש"י: נוזל הפורש מן הבשר עצמו.

יש שתירץ, שחיוב הכרת בפיגול נותר וטמא נאמר על אכילה בלבד, ולא על שתיה. מצינו בגמ' (חולין קב,א) שיש צורך בפסוק מיוחד ללמוד שאף הממחה אוכל ושותהו חייב,

תם, ואנצ"ת ערך טעם כעיקר עמ' תקסא. באשר לכרת, הרמב"ם בהל' חמץ ומצה א,ו כתב שבתערובת חמץ יש מלקות אך לא כרת, אפילו אכל כזית בכדי אכילת פרס. ומדבריו בהל' מאכלות אסורות טו,ג משתמע שכן הדין בכל האיסורים שבתורה, ובוזה נחלקו אחרונים בדעתו (בכסף משנה הל' חמץ ומצה שם מסיק שבשאר האיסורים יש כרת, והגר"א אור"ח סי' תנג ס"ב חולק). לעומתו, הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת קצח) כותב במפורש שבכל האיסורים שבתורה יש כרת על תערובתם, ועיין בתוס' יו"ט זבחים פ"י מ"ז. יש מהראשונים שאף גורסים בפירוש בגמ' להלן עח,א: "עשה עיסה מן החטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן... חייבין על חימוצו כרת" (ספר התרומה הלכות איסור והיתר סי' מט ורשב"א חולין צח,ב), אך לפנינו לא הוזכר הכרת.

5. שו"ת באר יצחק אור"ח סי' ח ענף ב; שו"ת זית רענן כרך א סי' א אות ט; שו"ת אבני נזר אור"ח סי' שנט אות ה.

המשנה מונה רשימת חלקים מן הקרבן שלא נאמר בהם דין פיגול: "השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור ומן הרוטב, ומן הקיפה ומן האלל, ומן העצמות ומן הגידין, ומן הקרניים ומן הטלפיים, חוץ לזמנו וחוץ למקומו – כשר, ואין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא". הלכה זו כוללת שני עניינים: אם חשב על דברים אלו מחשבת פסול – אין מחשבתו מועילה לפסול או לפגול; ואם הזבח נפסל ונעשה פיגול (כשחשב על חלקים אחרים ממנו) – האוכל מחלקים אלו אינו חייב כרת, וכן כשהזבח נעשה נותר, או כשאכלם בטומאת הגוף.

רשימה זו מוזכרת גם במשנה בחולין (פ"ט מ"א), ושם נאמר שחלקים אלה, שאינם ראויים לאכילה, אינם מקבלים טומאת אוכלין בפני עצמם, אלא רק מצטרפים לאוכל אחר שעמים ומשלימים את שיעורו לכביצה (חלקם – משום שראויים לאכילה כשהם מצורפים לאוכל, וחלקם – משום שנחשבים כ"שומר" לאוכל). עוד נאמר שם, שחלקים אלו אינם נחשבים כבשר הבהמה, ולכן אינם מטמאים טומאת נבלות. הגמרא שם דנה בהרחבה בחלק מהמושגים הללו, ונבאר בקצרה את פרטי הדברים הנוגעים לקרבנות לאור הסוגיה שם.

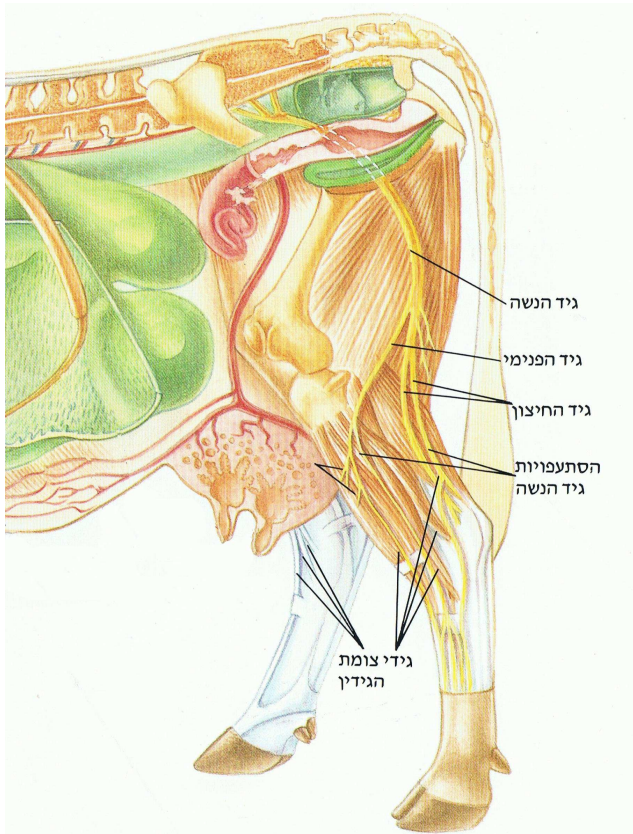
א. הרוטב

המילה "רוטב" משמשת לנוזל היוצא מן הבשר (כמו בפסחים פ"ז מ"ב, שם מוזכר רוטב הנוטף מצלי הפסח) או למים שבהם נתבשל הבשר (כמו בחולין פ"ז מ"ה, שרוטב המתבשל עם איסור נאסר אם האיסור נותן בו טעם).

בגמ' בחולין (קכ,א) אומר רבא שהרוטב האמור במשנה שם (ברשימה המקבילה לכאן, כאמור) הוא "שומנא", ופירש רש"י: "שומן שעל המרק" (לא המרק עצמו, שבו התבשל הבשר, אלא השומן שעליו, הפורש מן הבשר). אביי מקשה על דבריו, ששומן זה הוא אוכל ממש, וראוי להיטמא בפני עצמו ולא רק בצירוף לאוכל אחר, ולפיכך הסיק שהרוטב הוא "חלב דקריש" או "חלא דקריש" (תלוי בגרסאות שונות בראשונים שם), ופירש רש"י שזוהי ליחה היוצאת מן הבשר¹. נמצא, אפוא, שלדעת רש"י על פי שני הפירושים

1. לעניין המשנה בחולין שם יש צורך לפרש שמדובר בנוזל קרוש דווקא, מכיוון שהמשנה מדברת על טומאת אוכלין ולא על משקה, וראה בטהרות פ"ג מ"א, שרוטב דינו כמשקה ואם קרש דינו כאוכל.
2. בפירושו למשניות ובהל' פסולי המוקדשין יד,ז-ח, שם יש, כב, הל' שאר אבות הטומאה א,ז, והל' טומאת אוכלין ד,ד.
3. זוהי פשוט המילה "מרק", הן בלשון המקרא (שופטים ו,יט-כ, עיין רד"ק) והן בלשון הרמב"ם (כגון בהל' מאכלות אסורות ט,ט, ושם יד,ד). ולגבי הנוזל הנוטף מקרבן הפסח כתב (הל' קרבן פסח תיב): "שכל המרק והליחה שתפרוש ממנו כשיצלה...". נראה שכתב "מרק" אגב "רוטב" שבמשנה, והוסיף "ליחה" להורות שכאן לא מדובר על סתם "מרק" ו"רוטב" אלא ככינוי לליחה הפורשת מהבשר.
4. על המלקות עיין תוס' להלן עט,א ד"ה אמור, במחלוקת ר"י דאורלינש עם רבנו

טעם, והם ראויים לאכילה, אבל להלכה קיימא לן שאין בהם בנותן טעם (חולין צט,ב), ולכן דין כל הגידים כעצמות לכל דבר.

גידים. מספר 'המאור' על מסכת חולין, באדיבות המחבר, הרב י.מ. לוינגר.

ה. הקרניים והטלפיים

רב פפא בחולין (קכא,א) מסביר, שמה שנאמר שם במשנה "הקרניים" (לעניין צירוף לטומאת אוכלין), עוסק ב"מקום שחותכין ויוצא משם דם". הרמב"ם בפירוש המשנה כאן מביא את דינו של רב פפא גם לענייננו, ואף לגבי טלפיים: "וכל מקום שיאמר בעניין זה קרניים וטלפיים אין כוונתו אלא על המקומות הרכים שבקרניים ובטלפיים הסמוכים לגוף, שכאשר חותכים אותן בחיי הבעל חי – יבצבץ מהן דם", וכן בהלכות פסולי המוקדשין (יד,ז): "וכן העצמות והגידים והקרניים והטלפיים... אפילו מקומות הרכים מכל אלו הדבוקים בבשר, שאילו יחתכו מן החי – יבצבץ הדם ויצא...". מסתבר שטעמו, שבחלקים הקשים של הקרניים והטלפיים – אין צורך לומר שאין בהם דין פיגול ונותר, שכן אינם ראויים כלל לאכילה.⁶

⁶ "נפש", ממנה למדו שם על חלב דם וחמץ, נאמרה גם בפיגול נותר וטמא (ויקרא ז,יח, ז,כ, ז,יט).

7. עיין כיוצא בזה בתוס' בכורות ו,ב ד"ה קיפה, ובמשנה בטבול יום פ"ב מ"ה.

8. לשיטת רש"י (עיין מערכה פט) ש"אלל" במשנתנו הוא גיד הצואר הקשה, מוכח שהמשנה עוסקת גם בדברים קשים שאינם ראויים לאכילה כלל, וגם בהם הוצרכה

ושם למדו כך על חמץ וחלב ודם, ועל פיגול נותר וטמא לא מצינו דרשה.⁶

ב. הקיפה

הגמ' בחולין (קכא,א) שואלת מהי "קיפה", ורבה [שטמ"ק: רבא] מפרש שהיא "פירמא", לשון חיתוך (עיין שבת עד,ב), ופירש רש"י שהכוונה לפירווי הבשר השוקעים בשולי הסיר. אביי מקשה על כך, שאוכל זה ראוי להיטמא טומאת אוכלין בפני עצמו, ולפיכך פירש רב פפא אחרת, שהכוונה לתבלין, שאינו נחשב אוכל בפני עצמו.

רש"י כאן מסביר: "קיפה – מפרש בהעור והרוטב: תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדרה" (וכן ברי"ד). נראה שלא הסתפק בפירוש רב פפא משום שכאן עסקין בבשר הקדשים, ולא שייך לפרשו בתבלין בלבד, שכן הדבר פשוט שהתבלין שתיבל את הנותר לא נעשה נותר, ולכן צירף את שני פירושי האמוראים שם, והכוונה כאן לשניהם יחד. מסתבר שלדעתו גם לפי המסקנה שם המושג "קיפה" כולל את שני הדברים⁷, ורק בחולין אין לפרשו על פירווי הבשר. לעומתו הרמב"ם בפירוש המשנה כאן (ובהל' פסוהמ"ק יד,ז) פירש כמסקנת הגמרא בחולין, שהכוונה לתבלין, בתוספת הסבר: "וקופה – התבלין המתבשלין עם התבשיל, עם מה שנדבק בהן מן התבשיל", כדי להסביר מה השייכות של התבלין לאיסורי מאכלות שבקדשים.

ג. האלל

ראה אודותיו בהרחבה במערכה פט.

ד. גידים

הפטור בגידים מעורר קושי, שכן לעניין קרבן פסח אומר רב (פסחים פג,ב): "כל הגידין – בשר, חוץ מגידי צוואר", כלומר שכל הגידים ראויים לאכילה, ומצוה לאוכלם, פרט לגידי הצוואר הקשים. מדוע, אפוא, נאמר כאן שלא נוהג בגידים דין פיגול נותר וטמא? בטהרת הקודש העמיד את המשנה כאן בגיד הנשה (כעין אוקימתת הגמ' בפסחים למשנה שם, עיין שם), והטעם שאין חייבים עליהם הוא שאין איסור חל על איסור (למרות שגיד הנשה הוא לאו בעלמא ופיגול נותר וטמא הוא איסור כרת). בזבח תודה (ד"ה השוחט) העמיד בגידים קשים כעין גיד הצואר (ולא גיד הצואר עצמו, שכן הוא האלל לפי חלק מהפירושים, ראה מערכה פט). במנחת חינוך (מצוה ח) סובר, שהסוגיה שם הולכת על פי השיטה (פסחים כב,א) שיש בגידים בנותן

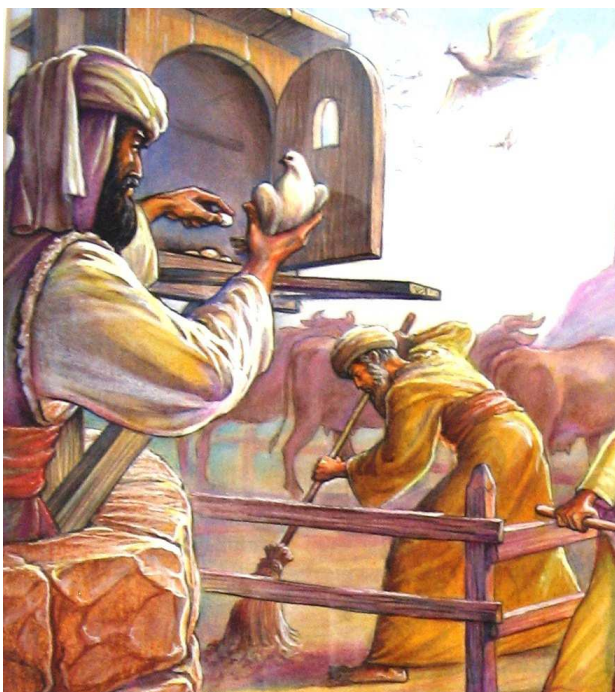
⁶ טהרת הקדש, ועיין הל' מאכלות אסורות יד,ט. בגמ' בחולין קכב, נאמר שאין ללמוד משלושת אלו, שהם איסור הבא מאליו, על איסורים שלא באו מאליהם אלא נוצרו בעקבות מעשה כלשהו, ולכן נזקקו שם ללימוד מיוחד על משקה היוצא מהקדש, ולמדו זאת מתרומה וביכורים. אפשר, אם כן, שנוותר פיגול וטמא, שהם איסורים שאינם באים מאליהם אלא כתוצאה מהתרחשות מסוימת, לא נלמדו מחלב דם וחמץ, אבל צריך עיון מדוע לא ילמדו מביכורים ותרומה. ועוד, שהמילה

ז. חלב המוקדשין וביצי תורין

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יח, כב) השמיט את חלב המוקדשין, ולא הזכיר אלא את ביצת העוף. באור שמח שם מסביר שהרמב"ם השמיטו מפני פשטות הדבר, על פי מה

חלב המוקדשין. החלב שבעטיני הבהמה איננו חלק מן הקרבן, ואם הקרבן התפגל - החלב איננו פיגול. במשנה במעילה (פ"ג מ"ה) אף נאמר שאין מועלים בו, אם כי אסור ליהנות ממנו.

ביצי תורין. ביצים שנמצאו במעיו של קרבן העוף אינם נחשבים כחלק ממנו, ואינם מתפגלים עמו ואין מועלים בהם.

הקרניים ומקום חיבורם לראש. בגמרא בחולין וברמב"ם מוסבר שהחידוש במשנתנו לגבי הקרניים הוא שאפילו מקום חיבורן לגוף הבהמה איננו ראוי לאכילה ואינו מתפגל.

ו. עצמות גידים קרניים וטלפיים של עולה

הטלפיים ומקום חיבורם לרגל הבהמה. גם החלק הרך שבמקום החיבור אינו מתפגל, בדומה לקרניים.

הדין השנוי במשנתנו, שהחושב לאכול מן העצמות, הגידים, הקרניים והטלפיים לאחר זמנם לא פיגול, משום שאין הם "דבר שדרכו לאכול", מעורר שאלה: מה הדין אם חשב להקטיר את עצמות או גידי העולה לאחר זמנם? יסוד הספק,

שבעולה גם העצמות נשרפות על המזבח, כל עוד הם מחוברות לבשרה (כדלהלן פה, במשנה), ונמצא שהם "דבר שדרכו להקטיר"!

בשאלה זו נחלקו אחרונים: בטהרת הקודש (על תוס' ד"ה פיגול באלל) נוקט שבעולה מחשבה על העצמות מפגלת, שכן העצמות ראויות להקטרה, והמשנה מדברת דווקא בזבחים הנאכלים, וכן צידד בשפת אמת. אולם בזבח תודה (ד"ה השוחט, השני) כתב, שכיון שאם פירשו העצמות מן הבשר לא יעלו, אין הם בכלל בשר, והם נחשבים "דבר שאין דרכו להקטיר", וכן סובר החמדת דניאל (ק, ב), והוכיחו כן מרש"י (לה, ב ד"ה צמר שבראשי כבשים), והרמב"ם (הל' פסוהמ"ק יד, ז): "ואלו דברים שאינם ראויין לא לאכילה ולא להקטרה... וכן העצמות והגידים" וכו'.

לטומאת אוכלין, מה שאין כן בנדון דידן.

לחדש שאין בהם פיגול. לשיטתו יש לומר, שרק לגבי המשנה בחולין נזקק רב פפא לפרש שמדובר על מקום חיתוך הקרניים, מפני שהיא אומרת שהקרניים מצטרפים

לעומתו, במקדש דוד (סי' טו,ו) מסביר שהפטור באלו הוא משום שאינם חלק מגוף הזבח, ולכן אין לדמותם לעצים ולבונה, שהם קרבן. כיוון זה משתמע מפסקי הרי"ד, הכותב: "השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור... כל אלו אין תורת בשר עליהן ולא נתפגל הזבח במחשבת אכילתן, ואין חייבין עליהן משום פיגול נותר וטמא, שאם חישוב על הזבח לאכול מברשו למחר... דוקא האוכל מברשו חייב כרת, אבל כל אלו אין דין בשר עליהן, והאוכלן אינו חייב כרת...". נראה מדבריו שהפטור איננו נלמד מכך שהתורה אסרה רק "אכילה", אלא שאיסורים אלו מעיקרם נאמרו רק על "בשר" (ויקרא ז, יח-כ), ואלו אינם בכלל זה. כך מבואר בספרא (צו פרק יב, טו) לעניין איסור נותר: "מבשר – ולא העצמות ולא מן הגידין ולא מן הקרניים ולא מן הטלפיים".

מערכה פח. פיגול בשליל ובשליא (לה-א-ב)

את הזבח דלאו גופיה דזיבחה הוא" (וכן ברע"ב). זאת, בדומה לאמור בהמשך המשנה לגבי ביצי התורים: "המולק את התורין לאכול ביציהן בחוץ – לא פיגול".

ברם, בגמרא מופיעה דעת רבי אלעזר: "פיגול בזבח – נתפגל השליל; בשליל [כלומר, חשב לאכול את השליל חוץ לזמנו] – לא נתפגל הזבח". מכאן, שהשליל אכן נחשב כחלק מן הזבח, לעניין זה שהשליל מתפגל עמו, ואף על פי כן – המחשבה על השליל איננה מפגלת את הזבח.

רבי מדייק כדעה זו ממשנתנו, שפותרת בכך שהשליל והשליא וביצי תורין אינם מפגלין, וממשיכה ואומרת שביצי תורין אין חייבין עליהם משום פיגול נותר וטמא, ומשמע שבשליל ושליא אכן יש חיוב משום פיגול. מדברי רבי מתברר, שחידושו של ר"א נוגע גם לשליא, ולא רק לשליל¹.

שיטת ר' אלעזר דורשת הסבר: אם השליל אכן נחשב כחלק מהזבח – מדוע אינו ראוי לפגול?!

שיטת רש"י: לדעת ר' אלעזר השליל הוא חלק מגוף הזבח

רש"י (ד"ה לא נתפגל הזבח) מסביר: "קסבר ר' אלעזר שליל גופי דזיבחה הוא, דעובר ירך אמו הוא, ומיהו אין מחשבתו מפגלת הזבח, דדבר שאין דרכו לאכול הוא, דרובא דאינשי לא אכלי ליה". השליל והשליא הם ממש חלק מהקרבן, אלא שאינם מיועדים לאכילה בדרך כלל².

מאידך על השליל נאמר (שם קטז, א) שר' עקיבא לא דרש "גדי" לרבות שליל כי "שליל גדי מעליא הוא". אם כן, בפשטות הטעם ששליל אינו מפגל הוא משום שאינו גוף הזבח, כפירוש רש"י במשנה, ואילו בשליה יש יותר מקום לטעם הנוסף, שאינה בגדר אוכל. כך, אכן, מסביר הראב"ד להלן מדוע נתמעטו השליל והשליא מנותר: השליל - משום שעדיין אינו קדוש, והשליא - משום ש"פירשא בעלמא הוא". על פי כל האמור, תמה הקרן אורה כאן על ההשוואה בין שליל לשליא בסוגיין לעניין פיגול. בעזרת כהנים (לספרא צו פרק טו, יב) הסביר, שאכן בשליא כשלעצמה אין חיוב פיגול, והנדון בסוגיה הוא שליא שאיננו רואים ולד בצידה, ולפיכך יש לחוש שמא הוולד בתוכה (עיי' חולין עז, ב), והחיוב אינו אלא מחמתו.

שפסק (הל' טומאת אוכלין א, כג) שחלב זה הנמצא בעטיני הבהמה לאחר שחיטתה אינו בגדר אוכל כלל, ואפילו חשב עליו לאוכלו אינו מקבל טומאה.

טעם דיני המשנה

בפשטות, המשנה המקבילה בחולין, הקובעת שרשימה זו אינה מקבלת טומאת אוכלין, מלמדת שטעם הפטור בהם הוא משום שאינם אוכל כלל. כך לשון הרמב"ם (הל' פסוהמ"ק יד, ז): "וכל אלו אינן חשובין לעניין מחשבת הקרבנות, והרי הן כדבר שאינו ראוי לאכילה". על פי זה צידד במשנה למלך (הל' פסוהמ"ק יח, ז) שהפטור הוא מכרת בלבד, ולא ממלקות, דומיא דעצים ולבונה, שלוקים על אכילתם בטומאת הגוף.

שְׁלִילִי הוא עובר של בהמה שטרם נשלם ונולד, ו'שליא' היא הנרתיק העוטף את העובר בהיותו ברחם אמו. הסוגיה עוסקת בשאלה האם שליל ושליא הנמצאים בבהמת קדשים 'מפגלים', כלומר, שמחשבה עליהם לאוכלם חוץ לזמנם מפגלת את הקרבן, וכן האם הם 'מתפגלים', כלומר, שכאשר חשבו על הקרבן לאוכלו חוץ לזמנו, וחל איסור כרת על אכילתו, גם חלקים אלו נכללים באיסור האכילה.

שאלות אלו צריכות להידון מכמה בחינות: א. האם השליל והשליא ראויים לאכילה, או שדינם כעור וקרניים וכדומה, שלא שייך בהם פיגול כלל? ב. האם העובר של בהמת קדשים מתקדש בקדושת הקרבן, או שהוא חולין? ג. האם העובר נחשב כחלק מגופה של אמו, או כקרבן נפרד שהמחשבה עליו אינה נוגעת כלל לאם?

חלק מן השאלות נוגעות גם לאיסורים אחרים הנדונים בסוגיה, איסור נותר בבהמת קדשים שעבר הזמן הראוי לאכילתה, ואיסור אכילת קדשים בטומאה: מה דינם של שליל ושליא בהם?

סוגיית הגמרא

במשנה נאמר: "השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוץ – לא פיגול". ניתן להבין מן המשנה שהשליל והשליא אינם קשורים כלל לזבח, וכפירוש רש"י: "לא פיגול

1. וראה בהערה הבאה, שהיה מקום לחלק ביניהם.

2. יש להעיר על החידוש בנקודה זו. בכמה מקומות מבואר שהשליא אינה ראויה לאכילה, ואינה מקבלת טומאת אוכלין אלא אם כן יועדה במפורש לאכילה, כגון במשנה בחולין (ד, ז): "השוחט את הבהמה ומצא בה שליא - נפש היפה תאכלנה, ואינה מטמאה לא טומאת אוכלין ולא טומאת נבלות. חישוב עליה - מטמאה טומאת אוכלין". לעומת זאת השליל נחשב כאוכל, כמו שמצאנו בגמ' בחולין קיג, ב, לעניין בשר בחלב: "גדי - לרבות את השליל... גדי - להוציא את השליא". הגמ' בהמשך אומרת שאין צורך בפסוק למעט שליא, שכן "פירשא בעלמא הוא" ואינה בשר.